

MEDEDELINGENBLAD
van de
NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP
voor
INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

18e JAARGANG

JUNI 1969

Redactie: J. A. Delhez, Velp
J. Vinkenborg, Bilthoven

Redactieadres: Mevrouw L. M. C. Richard-Stuurman
Pippelingstraat 60, Den Haag, Telefoon 68 34 22

Op zaterdag 31 mei
is onze geliefde ere-voorzitter

dr. P.H. RONGE, op 83 jarige leeftijd

van ons heengegaan.

Onder de velen, die hem op z'n laatste gang begeleidden waren een 25-tal van onze leden.

De Heer G.H. van Asperen heeft namens ons allen afscheid van hem genomen met de volgende woorden:

Het is mijn droeve plicht bij het afscheid van Dr. P.H. Ronge enkele woorden te spreken namens de Nederlandse Werkgemeenschap voor Individualpsychologie van welke groep de overledene erevoorzitter en oud-voorzitter was, en namens de International Association of Individual Psychology waarvan hij erelid was. Ronge was degene die de Individualpsychologie van Alfred Adler in Nederland heeft geïntroduceerd en in jarenlange arbeid door zijn boeken, artikelen, vertalingen en voordrachten heeft verbreed.

Hij was oprichter en jarenlang voorzitter van de N.W.T.P.

Zijn keuze voor de Individualpsychologie moet in de twintiger jaren hebben plaats gevonden en nu wij op dit welbestede leven terugzien, is het zinnig ons af te vragen hoe iemand van zijn karakterstructuur tot deze keuze is gekomen.

Als we in de wereld van de Individualpsychologen, ook in het buitenland, rondkijken, zien we dat een bepaald type overheerst. Het is de mens van het gezonde verstand, van de common sense, van het sociale gevoel, van de bruikbare fictie in de zin van Vaihinger, van het op erkenning door de medemens gebaseerde gevoel van eigenwaarde, van de gecultiveerde relatie, kortom het is de extraverte mens in zijn gezonde, maar ook wel in zijn minder gezonde verschijningsvorm. Ronge was anders. Hij was meer de man van de hypothese dan van de fictie, meer de geleerde dan de intuïtieve mensenkenner. Hij koos de Individualpsychologie niet in de eerste plaats om haar bruikbaarheid, maar om haar waarheids-

gehalte. Ronge was een individualist, die zich thuisvoelde in zijn studeerkamer en die het best was in kleine vertrouwde kring. Daar kon hij zijn verlegenheid afleggen en door zijn relativiserende, verontschuldigende humor een sfeer scheppen, waar de vriendschap opbloeide.

Hij ontweek het optreden voor een groter gehoor niet, maar hij moest ervoor over een drempel. Hoe rijk aan inhoud zijn voordrachten ook waren, daar kwamen zijn bescheidenheid en gewetensvolle voorzichtigheid niet altijd geheel tot hun recht. Hij was daardoor meer een schrijver dan een spreker, maar in een vertrouwde sfeer kon hij een charmant gezelschapsmens zijn.

Wat hem in de Individualpsychologie het meest aantrok was het concept van de kiezende persoonlijkheid, onderweg naar een grotere vrijheid.

Zijn therapeutische activiteit was dan ook in de eerste plaats gericht op de bevrijding van angst en remmingen.

Zijn opvatting over de gemeenschapszin was geen "vis-in-het-water-theorie" en had niets te maken met kudde-instinct. Voor hem omvatte gemeenschapszin begrippen als tolerantie, respect, vriendschap, verantwoordelijkheidsgevoel. Van dit alles is hij zelf een levend voorbeeld geweest als echtgenoot en vader, als arts, als psychotherapeut, als bestuurder, als vriend, als docent, als vaderlander en in andere rollen die hij in zijn leven te vervullen kreeg.

Aan dit lange en rijke leven is nu een einde gekomen. Zijn laatste jaren zijn door zijn ziekte moeilijk geweest, maar hij bleef de belangstellende meelevende vriend, die meer schonk dan wij hem konden teruggeven. Wij zullen onze vriend Ronge missen. In onze kring was hij een groot man, een voorbeeld, een symbool.

Op onze internationale congressen was hij zeer gezien als een van de oude persoonlijke vrienden van Alfred Adler, als een van de pioniers.

Wij denken aan Mevrouw Ronge, die wegens ziekte hier niet kan zijn, aan de zoon in Australië, aan de beide dochters. Ik mag Tineke wel afzonderlijk noemen. Wat zij, vooral de laatste jaren, voor haar ouders heeft gedaan is ronduit prachtig.

Wij nemen nu afscheid van onze erevoorzitter. Wij zullen in zijn geest, dat is in openheid voor nieuwe ervaringen en denkbeelden verder werken.

G.H. van Asperen
4-6-69

DE VIERVOLDIGE MENS IN MAATSCHAPPELIJK VERBAND

*Voordracht van de heer dr. P. v. Schilfgaarde, psycholoog
te Den Haag, gehouden op 22 februari 1969 te Amsterdam.*

Uitgangspunt: DE MENS IS NOOIT ENKELING, EVENMIN LOUTER GEMEENSCHAPSMENS. Hij kan alleen "ik" zeggen, dus werkelijk mens zijn, voorzover hij tegelijk "jij" zegt, zich dus met een ander mens innerlijk verbindt.

En omgekeerd: ik kan een ander mens begroeten en ontmoeten, voorzover ik in eigen wezen ben geworteld, dus een zelfstandigheid ben.

Dieren daarentegen kunnen enkel leven als lid van hun soort.

Het is deze merkwaardige dubbelheid, deze wederzijdse afhankelijkheid tussen enkeling en gemeenschap, welke al het menselijke kenmerkt.

Deze dubbelheid ontwaart men ook in andere opzichten: tussen leven en dood, God en duivel, dier en engel, natuur en geest; tussen goed en kwaad tussen het tijdelijke en het tijdeloze. Niet naast of na elkaar, maar IN ELKAAR. Reeds bij de geboorte begint het sterven.

Men behoeft dan ook bij 'vergankelijkheid' en 'eeuwigheid' geenszins te denken aan leven hiernamaals, aan onsterfelijkheid der ziel.

Eer wil ik onder 'ziel' datgene in 's mensen bouw verstaan, dat deze dubbelheid a.h.w. tegelijk omsluit, dus verzoent, en als onverzoenlijke strijdigheid pijnlijk ervaart. Met dit woord 'ziel' wordt hier dus niets meer, maar ook niets minder bedoeld dan de QUINTESSENS DER MENSELIJKE SITUATIE. In de ziel, als ziel voltrekt zich de spanning tussen natuur en geest. Ook in het dagelijks taalgebruik: noemt men iemand 'zelig' of 'zielepoot' dan wordt gedacht aan een overwicht van het natuurlijke. De bovennatuurlijke betekenis van de ziel ontmoet men in het middeleeuwse lied "Stabat mater" of in het verhaal van de Soefi Feridoen Attar, "de samenspreking der vogels:" - op haar zwerftocht trekt de ziel door zeven valleien op zoek naar de liefde der waarheid of de waarheid der liefde: aan het einde van haar omdoling herkent zij haar innerlijke wezen in een spiegel.

Onder 'ziel' versta ik dus deze twee werelden, prachtig weergegeven door de dichter Winkler Prins, als hij mijmerend te kijken staat naar in een vijver dahlend blad:

** dat zweven blijft een poze
als had het nog in geen sterven zin
en drijft zo tussen twee werelden in:
het eindigde en het eindeloze.**

Deze ziel beschikt op haar zwerftocht over de aarde over VIER VERMOGENS of KRACHTEN; OORDELEN, WILLEN, MAKEN of scheppen, en DE MACHT VAN HET GEMOED. In elke situatie waarin de mens vertoeft of waar doorheen hij zich beweegt, spreken alle vier vermogens mee.

Hoe deze vier vermogens optreden in de betrekkingen tussen mens en mens:

(Hetzelfde geldt vanzelfsprekend voor de mens als individu, maar dat is een ander verhaal.) Bij elke ontmoeting tussen mens en mens spreekt niet alleen het zelfbewustzijn, mijn 'ik' mede, maar er is geen oordeel mogelijk zonder die andere drie, geen willen zonder ontroering, geen schepping zonder oordeel of willen enz.

In elke inter-persoonlijke of maatsch. ervaring spreken alle vier krachten en werkingen gelijktijdig, zij het niet gelijkelijk of even sterk. Telkens heeft één, of hebben twee het overwicht.

De gerijpte persoonlijkheid wordt wellicht daardoor gekenmerkt, dat dit viertal zich in zekere evenwichtige werkzaamheid ontvouwd; alles echter wat valt onder karakterkennis en typologie legt de nadruk op een overwicht van een der vier. Een indeling in denkmensen, wilsmensen, scheppende kunstenaars, gemoedsmensen sluit hierbij aan. Een geheel ander beginsel dan een indeling naar temperamenten. Dit dan terloops.

Nog een opmerking: men denke bij termen als 'krachten', 'vermogens', niet aan magische 'krachten' die iets in gang zouden zetten, 'n soort deus ex machina, of aan zelfstandigheden zoals in de vermogenspsychologie.

Met deze woorden bedoel ik enkel werkzame lijdzame eigenschappen, vermogens dus in de strenge zin van het woord, de vragen van erfelijkheid en onveranderlijkheid daarbij buiten beschouwing latende.

Al onze eigenschappen zijn, goed begrepen, vatbaar voor ontwikkeling en verdorring, voor groei en afsterven, voor opvoeding wijziging, oefening en verwaarlozing.

Het gaat dus om de onderlinge verstrengeling van die vier vermogens of mogelijkheden in de ontmoeting tussen mens en mens.

Een voorbeeld: wanneer ik bv. een oordeel uitspreek over de oorlog in Vietnam, dan spreken daarin mede mijn willen, mijn scheppingsmacht, mijn gemoed. Ik

kan zulk een oordeel niet vormen, zonder dat dit mede wordt bepaald door het bevredigend - of gekwetst - worden van mijn gemoed. Ik vind die oorlog bv. 'droevig', en deze droefheid bepaalt mede alles wat ik, oordelend, van die oorlog zeg.

Men geve er zich rekenschap van, dat deze viervoudige eigenaardigheid bij de dieren ontbreekt: men kan beter zo zeggen: bij de dieren, onverschillig de lagere of hogere, zijn deze vermogens verschrompeld of afgestorven. Het 'oordelen' van het dier, dit z.g. oordelen dat in de waarneming werkzaam is, is bij het dier automatisch: de dierlijke waarneming is gebonden aan de soort, de onderscheiding tussen 'juist' en 'onjuist' valt uit. Het dierlijke 'willen' is instinct: de keuze valt uit. Het 'gemoed' van het dier is lijfelijk, beweegt zich tussen lijfelijke vrees en lijfelijk welbehagen: de vreugde en de smart vallen uit. 'Iets maken' kan het dier niet, want 'maken' vooronderstelt een vrij oordeel, een kiezend willen, een onlichamelijke gemoedsbeweging.

Het blijft beperkt tot nabootsen. - Dit moge dan een prelude zijn. Wanneer ik zeg: iedere mens (onverschillig jong of oud, volwassen of kind, man of vrouw) beschikt over vier werkingen, wat is dan het onderwerp van 'beschikt'?

Niet bedoeld is het grammaticale, uiterlijke, zichtbare maar het onzichtbare onderwerp. Het gram. onderwerp staat min of meer gelijkwaardig tussen andere onderwerpen en kan worden omgedraaid:

'iedere mens' ziet kleuren, hoort geluiden enz.; kleuren worden door 'iedere mens' gezien enz. 'Iedere mens' is iets aanschouwelijks, iets telbaars. Wij ontdekken echter onmiddellijk het ware, onzichtbare onderwerp, zodra wij die woorden 'iedere mens' op onszelf toepassen.

Dan wordt het: ik beschik over vier vermogens. Dat beginsel 'ik' komt er dus als vijfde bij. Een mens is zielkundig, d.w.z. naar zijn ware volledigheid, vijfvoudig: 'ik', oordeel, wil, schepping, gemoed. Dat beginsel 'ik' is de onzichtbare achtergrond of ondergrond, de onzichtbare regisseur van het menselijk drama.

Nu wordt het woordje 'ik' in allerlei andere betekenissen gebruikt. 'Ik' ter onderscheiding van jij of hij: in samenstellingen zoals ikzucht als zelfzucht, zelfverloochening als ikverloochening; mijn ik, uw ik, zijn ik, een zwak of sterk ik enz. Dan wordt telkens de aanschouwelijke persoon bedoeld. Het beginsel 'ik' evenwel, waarvan al die rondwandelende zwakke of sterke ikken afhankelijk zijn, blijft verborgen, zoals het zwijgen is verborgen in het spreken. Dat verborgen beginsel 'ik' is Adam Kadmon uit de middeleeuwse joodse mystiek; of liever niet Adam Kadmon, maar het zwijgen. En Sof, de oer-grond waaruit de Boom de Sefirot, Adam Kadmon, ontspringt. In het Christendom komt het "woord" van het Evang. v. Johannes voort uit het zwijgen en in onze dagelijkse en alledaagse omgang komt het spreken voort uit het zwijgen.

Dat beginsel 'ik' nu, is het zwijgen, dat in het spreken openbaar wordt, (in het spreken van die vier vermogens). Is het niet werkzaam, dan is de mens idioot. Het toont zich ook in talloze houdingen en gedragingen die bij de dieren ontbreken: rechtop lopen, lachen wenen, dansen en spelen (nl. als spelen met een vrije keuze. Een dier kan nl. niet vals spelen). In het dier is het beginsel 'ik' onwerkzaam geworden.

Dank zij dat beginsel 'ik' kunnen wij een ander mens als onze medemens ontmoeten en toespreken. Ik kan wel allerlei tegen een ander zeggen, allerlei vertellen, maar dit spreken, zegt Heidegger, gaat te loor in kletsen en zwetsen. Toespreken en toespreekbaarheid liggen in een ander vlak, in, wat Buber noemt, de ik-gij-betrekking. Daarin zijn twee mensen op elkaar betrokken in hun innerlijke wezen en volledigheid. Het bijkomstige, wat men wel eigenaardigheid of eenzijdigheid of hebbelijkheid of bekrompenheid of iets derg. noemt, valt dan niet weg, maar houdt op struikelblok te zijn en wordt mede opgenomen in de

ontmoeting, in mededogen en liefde. Het woord 'ontmoeting' hier gebruikt in de zin van "openheid in mede-menselijkheid".

In elke gemoedservaring spelen oordelen, willen maken mede. Gemoed. Met 'gemoed' bedoel ik niet allerlei gevoelens, die veelal tastge- waarwordingen zijn: koude, warmte, pijn, lich. welbehagen na een maaltijd of bij het zwemmen in het koele water, bij sport of spel. Het gemoed kenmerkt zich door scherpe, niettemin in elkaar overglijdende tegenstellingen: liefde, haat, moed en vrees, vrouwen en angst, geluk en wanhoop. Alle gemoedservaringen zijn onbestemd (Catullus: odi en amo tegelijk haat ik en min ik, waarom weet ik niet) en 'onberedeneerd' (sympathie en antipathie) maar dit onberedeneerd-zijn hindert ons. Wij hebben de gemoedsbehoefte onze sympathieën en antipathieën te verantwoorden in een oordeel. Zo trekt het gemoed eigener beweging het oordeel naar zich toe. Het is ongelukkig, als deze verantwoording niet lukt, dan maken wij ons verwijten. Het verwijt nu behoort tot de kring van het willen, van zedelijk handelen. Maken, scheppen is onverbrekkelijk verbonden met afbreken. In sympathie is er de behoefte aan scheppen, in antipathie die aan afbreken ingebouwd. Vandaar opbouwende en afbrekende kritiek. Een hevige gemoedsontroering brengt de hartstocht. De betekenis hiervan vinden we bij Hegel, Kierkegaard en Nietzsche. Hartstocht, zegt Kierkegaard, verheft een mens tot zijn diepe ware menselijkheid, tot zijn waardigheid, maakt hem vrij van kleinzieligheid. Hartstocht is de zelfverloochende toewijding aan alles wat edel is. Deze toewijding nu is innerlijk verweven met een oordeel. Met zedelijk willen schijnt hartstocht wel vergroeid; men denke aan de apostel Paulus, de man die bezeten wordt door hartstocht en deze in dienst stelt van zijn willende verkondiging. Hartstocht drijft tot schepping en vernietiging. Een mens zonder hartstocht, zegt Kierkegaard, is een onbenullig kereltje, zonder oordeel, zonder vermogen tot goed en kwaad, zonder scheppend vermogen.

In levensstemmingen - blij vertrouwen en drukkende somberheid; verwachting, teleurstelling en hoop - treedt het oordeel steeds medebepalend op, hetzij om de stemming te bevestigen, hetzij om haar te verzwakken of te wijzigen. Wat het willen betreft, men zou de stemming een verklede wil kunnen noemen, hetzij in feest- of rouwkleeding.

Dat ook het maken mede inwerkt in de stemming moge blijken uit de verwondering, welke mede door de scheppingsmacht, ook door eigen scheppingsmacht wordt bepaald. Verwondering immers geldt het geschapene.

Gaan wij over tot het maken in ambacht en kunst. Het is een werken in en met stof. Neem de bouwmeester: zijn werk is vervuld van oordelen van wat men noemt redelijke overwegingen betreffende nut, doel en gebruik: een concertgebouw, een congresgebouw, een school, een woning. Bij de beeldhouwer; die het marmer te lijf gaat, spreekt het willen sterk mee. In het algemeen zijn ambacht en scheppende kunst deels een strijdvaardig aangrijpen van de stof, een wilskrachtig worstelen daarmee; deels een liefdevol kneden en omvormen, zaak van het gemoed.

Geen kunst zonder waarneming of voorstelling (oordeel) zonder zich willend werpen op de stof zonder genegenheid (gemoed).

Evenmin is het willen, hoe autonoom ook, een op zichzelf staand vermogen Kant heeft het willen geïsoleerd; "niets ter wereld", zegt hij, "is zo verheven als een zuivere wil". Dat was misschien wenselijk om het willen-als-zodanig scherp te tekenen, maar daarmee heeft hij het ook onvruchtbaar gemaakt. Willen drukt zich immer uit in zedelijk handelen, in de betrekkingen tussen mens en mens.

Nu is het onmogelijk zedelijk te handelen, zonder dat men, zij het onduidelijk, enig oordeel heeft over goed en kwaad. "Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange", zegt Goethe, "ist sich des rechten Weges wohl bewusst". Ik wil niet twisten over dat "wohl bewust"; waar het om gaat is, dat het bewustzijn van die goede weg, een oordeel immer als bij-toon mede spreekt in het willende

handelen, (in wat G. noemt die donkere, uit zichzelf niet-oordelende drang).
Uit willend handelen ontstaat de maatschappij als een zedelijke orde, tegelijk
een kunstwerk, een bouwwerk zijnde.
Mensen bouwen de maatschappij op, maken haar; en de maatschappij maakt een
mens.

Nog een verband. Willen is een zich richten tot; dit "tot" kan vijandig-tegen zijn
of medemenselijk jegens, in haat of in liefde. Ook in dit opzicht speelt het
gemoed als bijtoon in het willen mede.

Tenslotte de reeks waarnemen-voorstellen-oordelen:

Waarnemen is, een oordeelsfunctie. Geen waarneming ook zonder aandacht
(een willen), of zonder belangstelling (gemoed).

De waarneming vormt een beeld en dit "beeld vormen" is maken, scheppen.

De hogere trede: de voorstelling.

Elke voorstelling is ten eerste een vrije waarneming, een waarneming derhalve
waarover het oordelen kan beschikken, door dat ze niet meer gebonden is aan de
zinnen.

Ten tweede is elke voorstelling een bouwwerk, een architectuur; dat is meer dan
een beeld. Een bouwwerk is tevens kunstwerk.

Men denke niet aan de inhouden der voorstelling, dat is een ander terrein doch
aan de werkzaamheid van het voorstellen: het voor-zich-stellen. Ook het taalge-
bruik verstaat het voorstellen als een maken ("ik kan mij daar geen voorstel-
ling van maken") en het verbindt voorstellen met gemoed ("stel je voor!")

Voorstellen eist mede concentratie; een willen.

Ik kom tot de derde trede: oordelen. Het oordelen eist 'inspanning' en 'oefe-
ning'; het willen doet altijd mee.

Ook in de betekenis van vonnissen ligt een functie van de wil.

Maar er is meer. Ons oordelen 'schept' een wereldbeeld, 'bouwt' een weten-
schap (schap komt van scheppen).

Een oordeel is al of niet 'bevredigend' en verbindt zich daarin met het gemoed,
evenals zijn 'kilheid' of 'warmte'. Het gaat bij dit alles niet om mogelijkheden;
er is eenvoudig geen oordeel denkbaar waarbij al deze bijmengsels niet optreden.

Ten slotte een uitstapje in de religie en in de theologie.

Ik zal mij daarbij beperken tot het Christendom.

Christus doet een beroep op het oordelen in de gelijkenissen; op het ma-
ken in het Avondmaal; op het willen in het offer; op het gemoed in de
liefde.

God is, in de westerse theologie de Schepper (O.T.) bij Thomas van Aquino
bovenal een denkend oordeel; bij Duns Scotus willen; bij Franciscus van
Assisi liefde.

Het is immer een viervoudig geheel, waarin telkens in elk afzonderlijk geval één
der vier een nadruk krijgt.

*

ZONDE IS EEN ONWETENHEID.

Maar de mens is ervoor verantwoordelijk niet beter te weten.

dr. Müller.

DE PSYCHOLOGISCHE GEFUNDEERDE SCHULD, WERKT DIE HUMANISEREND OF ISOLEREND IN DE WEDERZIJDSE RELATIE OUDER - KIND ?

Voordracht van mej. B.M. van de Zijl, psychologe te Amsterdam, gehouden op 22 februari 1969 te Amsterdam

Als inleiding geeft mej. v.d. Zijl aan wat zij met de verschillende termen uit de titel wil aanduiden.

PSYCHOLOGISCH GEFUNDEERDE SCHULD d.w.z. de schuld die kan ontstaan in het intermenselijk contact vanaf de geboorte, te beginnen dus in het contact tussen kind en ouder(s), zowel van het kind uit gezien als vanuit de ouder(s). Onder "schuld" zouden we willen verstaan: hetzij een tekort schieten hetzij een tekort hebben - daar waar vraag en aanbod elkaar niet meer in evenwicht houden.

In ons geval wordt bedoeld een tekort (het menselijk tekort) dat kan ontstaan in de veelsoortige menselijke gedragingen.

Met deze laatste houdt de psychologie als wetenschap zich bezig.

Zo onderscheidt men:

1. Het gedrag dat bewust is voor het subject zelf, maar niet voor een waarnemend ander (eigen gedachte bv.)
2. Het gedrag dat bewust is voor het subject zelf alsook voor een waarnemend ander (een bezigheid bv.)
3. Het gedrag dat onbewust is voor het subject zelf, maar bewust voor een waarnemend ander (bv. stopwoorden)
4. Het gedrag dat onbewust is voor zowel het subject als voor een waarnemend ander. (bv. de inhoud van een droom tijdens het slapen, of motieven, gevoelens e.a. die verdrongen zijn)

In al deze gevallen kan een tekort (schuld) ontstaan, kan men schulden maken en zich daar al of niet schuldig over voelen.

Wie of wat bepaalt nu of er

- 1: sprake is van een reële of irrationele, vermeende schuld en
2. of we ons over die reële of irrationele schuld ook schuldig moeten voelen?

Om dit te kunnen bepalen in het raam van ons onderwerp sluiten we de volgende schuldaspecten zoveel mogelijk uit:

- a. de godsdienstige of religieus bepaalde schuld t.o.v. een God of Boven-menselijke Kracht
- b. de existentiële schuld, d.w.z. dat ieder individu aan eigen essentie verschuldigd is, dat hij deze tijdens zijn bestaan (existentie) verwerkelijkt (Sartre)

En al spelen deze beide aspecten tijdens het opvoeden en in elk intermenselijk gedrag vaak direct of indirect een rol, onze opzet is juist te trachten een onderscheid te maken tussen de onder a. en b. genoemde en de schuld (tekort) als een onvermijdelijk alg. menselijk tekort, dus op grond van psychologische en sociaal psych. wetmatigheden.

Dan rest nog duidelijk te maken dat onder **HUMANISEREND** hier verstaan wordt:

- a. het volwaardig mens kunnen zijn, mogelijk makend, dus tendienste van het individu zelf
  - b. de hiermee samenhangende medemenselijkheid bevorderend.
- Zo wordt tenslotte ook onder **ISOLEREND** verstaan:
- a. een afgesloten worden van eigen innerlijke ontplooiing

b. een afsluiting van de medemens.

Vaak maakt een niet-zichzelf-kunnen-zijn (a) de aansluiting bij de ander(en) (b) min of meer onmogelijk.

Om de aan ons gestelde vraag als titel van de lezing te kunnen beantwoorden, zijn wij uitgegaan van de relatie KIND - OUDER en wel gezien vanuit de belevingen en gedragingen van het kind. Met nadruk zij hier vermeld, dat het geenszins de bedoeling is de ouders te beschuldigen bij hun toch al zo complexe opvoedingstaak (een moeilijk, zo niet het moeilijkste ongeschoolde beroep!), wanneer we spreken van een teveel aan schuldgevoelens, die bij kinderen kunnen ontstaan.

Het is nl. onvermijdelijk dat het kind vaak tekort schiet en wel in concreto zodra het geboren is.

Wel moeten we reeds beginnen met het onderscheid:

a. *ONVERMIJDELIJK* voor de ontsporing niet zo schadelijke, schuld-belevingen

b. *TE VERMIJDEN* (onnodige) en voor de ontplooiing wel schadelijk zijnde schuld-belevingen.

De eerste zouden dus humaniserend, de tweede isolerend kunnen werken.

De vraag is in welk opzicht de zuigeling en het oudere kind dan wel tekort schieten. Het antwoord moet dan zijn dat het e.v. niet voldoet aan de verwachtingen, normen, en regels die de ouders koesteren en stellen. Het zijn dan ook allereerst de ouders die al of niet bewust bepalen of het kind schuld zou moeten beleven. Maar ook het kind zelf "bepaalt" zijn constitutie (lich. en psych.) of bij het niet voldoen aan hetgeen ouders van hem verwachten, bij hem schuldgevoelens doet ontstaan.

Terwijl een andere voorwaarde is of, en in welke mate er een band tussen moeder en kind bestaat, vooral vanuit deze laatste gezien.

Zo kan het gebeuren dat er vanuit de moeder (vader) gezien, sprake is van een schuld van het kind, zonder dat dit het als zodanig ervaart. Want "schuld hebben" is een betrekkelijke zaak in psych. opzicht. Immers hoe vaak zijn de normen, de idealen en verwachtingen van de ouders en andere autoriteiten niet subjectief bepaald en houden ze in genen dele rekening met de mogelijkheden, leeftijdsfasen en situaties van het kind zelf.

Hier is het dat we terecht van een psychol. en sociaal psychol. gefundeerde schuld spreken. Het zijn nl. de psychische wetmatigheden (ontdekt door Freud, Anna Freud, Adler e.a.) die hier meestal onbewust (helaas) een rol spelen, bij volwassene en kind. En het tekort wordt door volwassene en kind als niet plezierig ervaren. (het wiegekind toont het in zijn fysische-biologische gebaseerde gedragingen, wanneer het bv. rood of bleek wordt.

Dat het kind, ook bij de meest ideale opvoeding toch een tekort niet vermijden kan, komt doordat het de denk- en handelwijze van de volwassene niet altijd kan volgen, en t/m de kleuterleeftijd een eigen a.h.w. pré-logisch denken bezit waarbij fantasie en reële feiten dooreen lopen, (jokken) en drift en emotie meer z'n doelgerichtheid bepalen dan verstand en wijsheid.

Ontwikkelings-psychologisch gezien kan het wiegekind, peuter en kleuter en ook het oudere kind tekort schieten op elk gebied waar iets bepaalds van hem verwacht wordt, of waar het iets van zichzelf verwacht (door identificatie met de ouder of andere ideale figuur), en beide op moreel gebied (lief-stout) of op dat van de prestatie, kleding, eigen identiteit enz.

Van een meer bewuste schuld is bij het kind pas sprake als het weet dat het tekort schiet, aanvaard het dit dan is te spreken van schuldbesef. In dat geval spreken we pas van "geweten" en "gewetensvorming".

Het begin ligt reeds in de box- en looptijd, als de eerste ge- en verboden aan het kind gesteld worden.

En hier is het voor de kinderpsyche gevaarlijke moment aangebroken waarop de onnodige schuldgevoelens ontstaan, vooral ook omdat het heel graag ge-

liefde wil worden door de volwassene en daar (te) veel voor over heeft. De angst voor verlies aan veiligheid doet het kind meer schuld op zich nemen, dan goed voor hem is. (bv. als ouders een beroep doen op het lief-zijn van een temperamentvol kind enz.)

Meestal weten ouders niet dat zij hier "zondigen" tegen de wetten van het mens- worden-en zijn. Immers het beknootten van levensbehoeften wekt agressie en die ambivalentie van lief-stout -zijn en aardig-boos denken over anderen is ook de volwassenen eigen. Waarom dit dan in elk geval niet in het kind accepteren? Meestal spelen onwetendheid, angst voor gezagsverlies en (on)bewuste herhaling van eigen geautomatiseerde tradities, meningen e.a. zonder correctie in de reële tegenwoordige situatie een rol.

Worden de schuldgevoelens hevig en in grote mate ervaren zodat ze voor het bewuste IK niet meer te verdragen zijn, dan schuilt hier een ander gevaar voor de groei van het kind. Freud spreekt hier van verdringing van de voorstelling (situatie) en de bijbehorende schuldbelevingen.

N.B. De kans tot delgen, vereffenen, goedmaken e.a. van de schuld is dan niet mogelijk, anders zou ze niet verdrongen zijn!

Al deze verdrongen, alsook alle onnodige niet vereffende, uit onmacht of onwetendheid teweeggebrachte schuldgevoelens van het kind (en van de volwassenen) werken ISOLEREND in de beide eerder genoemde belevenissen. Het kind dat niet aan de verwachtingen kan voldoen, ervaart steeds eigen onmacht, die hij door agressie tracht op te heffen.

Het gevoel van tekort te schieten, wordt vermengd met boosheid, overheersend enerzijds om de isolering, waarin hij door onmacht gedreven is, op te heffen, anderzijds om straf uit te lokken die de schuld zou moeten delgen.

Wordt de isolatie niet opgeheven en trekt het kind zich terug met behoud van verdriet en verholene agressie, dan loopt het de kans dat het de isolatie als een zelf opgelegde straf gaat ondervinden waardoor extreme vormen van massochistische neigingen kunnen ontstaan. Het gevolg is dan een ontwikkeling remmende werking.

Ook kan het kind op grond van zijn schuldgevoelens een zeer grote afhankelijkheid (beter: afhankelijkheid) aan de dag leggen.

Dit gedrag blijkt dan uit te groeien tot een overbezorgdheid t.a.v. de moeder ("als haar maar niets overkomt") op grond van de ontstane agressie door boosheid.

Schuldgevoelens ontstaan nl. niet alleen door daden doch ook door gedachten, welke voor het kind tot concrete voorstellingen worden.

En daar het nog weinig onderscheid maakt tussen denken en werkelijk gebeuren, belaadt het zichzelf met schuldgevoelens. Want al doen ze nog zo lief, toch denken ze vaak heel stout.

Voorbeeld: Een 9-jarige jongen had schoolangst. Deze bleek geen betrekking te hebben op de school maar op z'n schuldgevoelens t.a.v. moeder, die streng was en weinig toestond. In haar afwezigheid verlustigde hij zich door allerlei verwensingen over haar uit te spreken, met gevolg schuldgevoelens, enz.

Het MAGISCHE DENKEN van kinderen is nog weinig bij ouders en opvoeders bekend, Het kleuterkind meent door zijn denken macht over de ander te hebben.

Het heeft nog te weinig feitenkennis, is nog te veel geëmotioneerd en één met z'n omgeving. Hierdoor identificeert het zich nog te veel met de angsten, gevoelens en normen der ouders. Waarheid und Dichting liggen nog diffuus dooreen.

Het is dan ook de vraag of kinderen in vele gevallen wel de waarheid kunnen spreken. Alles wat zij aan objectieve waarneming hebben beleefd, zouden ze zich dan moeten kunnen voorstellen en onder woorden brengen. Maar kleintjes denken nog langzaam, spreken moeizaam en nemen moeilijk waar. Het kind jukt niet expres en het horen van "jij jukt", "jij bent stout", enz. geeft er nog de ervaring van liefdesverlies, van zich klein voelen, van onrecht, en niet geaccep-

teerd-zijn als zodanig, erbij. En dit alles niet alleen op het moment van die daad.

Ouders en opvoeders zouden eigenlijk meer op de hoogte moeten zijn van de belevingswereld van het kind en meer kennis moeten nemen van eigen gevoelens van jalouzie, angst, onvrede enz. Er zou dan meer begrip tussen ouders en kinderen zijn, waardoor kinderen zich minder isoleren en er minder agressie, minder destructie en minder vernietiging in hun wereld, tenslotte in de wereld, zou zijn.

Te veel ondragelijke schuldgevoelens worden verdrongen en daarmee tegelijk het gevoel, vandaar dat er sprake kan zijn van isolering tussen gevoel en denken. Men zou daarom moeten waken tegen deze verdringingen. Waarom ook zou een kind zijn onvrede t.a.v. z'n ouders niet mogen uitspreken, terwijl deze het wel t.a.v. hem doen? Daarin ziet spreekster geen principieel verschil. Het ouder-zijn brengt uit hoofde daarvan nog geen discriminatie t.a.v. levenswetten (behoefte) mee.

KAN HET SCHULDGEVOEL HUMANISEREND WERKEN ?

Wanneer we onszelf weten te accepteren met onze eigen tekorten, wanneer we ons dus bewust worden van eigen schuld en deze durven voelen, dan kan dat er ons juist op attent maken, dat we teveel op onszelf en vanuit onszelf hebben geleefd. En als we ons vandaaruit dan bewust worden dat de ander er ook is met eigen rechten, verlangens en eigen recht op wensvervulling - zij het ook in relatieve mate, dan zouden mensen eerder tot een dieper humaner contact komen. Dan ook is het kind van jongsaf aan in staat een deel van de verantwoording voor eigen daden te dragen, omdat het niet bang is z'n tekort, hoe dan ook veroorzaakt, te her- en erkennen. Het zal van het inzicht, de tolerantie en de innerlijke vrijheid der volwassenen afhangen in hoeverre de schuld als menselijk tekort van kind en oudere aanvaard en vereffend kan worden.

Mej. v.d. Zijl eindigt met te zeggen dat zij zich bewust is het onderwerp geenszins te hebben uitgeput, daartoe zou meer tijd en onderlinge discussie een voorwaarde moeten zijn.

het verslag werd gezamenlijk opgemaakt door

mej. B.M. v/d Zijl en

mevr. L.M.C. R-St.

EGOIST: Ordinair iemand, die meer belangstelling heeft voor zichzelf dan voor mij.

Ambrose Bierce

WAAROM STRAFFEN WIJ EN HOE?

Voordracht van de Heer P. Hummelen, directeur van de strafgevangenis te Haarlem, gehouden op 29 maart 1969 te Amsterdam.

De heer Hummelen vangt aan met de constatering, dat vanaf het eerste begin, dat de wereld bevolkt werd, er blijkbaar gestraft moest worden (Adam en Eva).

Van de motieven, die voor de straf in de loop der tijden heeft gegolden klinkt nog steeds één motief door n.l. de afkeuring van de daad. Van ouds kennen we de wraakstraf, in de primitieve wereld een zaak van de éne individu contra de andere (dader-slachtoffer) in een enigszins geordende maatschappij had de straf een sacraal karakter en waren de rechters ook meestal priesters. We kennen ook uit het O.T. de joodse wetten; misdrijven tegen deze wetten werden gezien als een verstoring van de goddelijke orde, vastgelegd in de Bijbel. Daar deze orde tevens de sociale orde was (de gemeenschap was religieus) was de misdadiger niet alleen tegenover God verantwoordelijk, maar ook t.o. de gemeenschap. Het was dan ook een levensbelang, dat die orde moest worden hersteld.

Dit kon het beste gebeuren door de dood van de dader, omdat dan geen enkele kans meer bestond op een nieuwe orde-verstoring door dezelfde persoon.

I.p.v. de willekeurige individuele wraakneming komt a.h.w. de theocratische controle. "Mij is de wrake" zegt de Heer. De wraak Gods gold niet alleen de dader, maar de gehele gemeenschap.

Sp. wijst hier op de bijbel-uitspraak, dat de zonden der vaders worden bezocht aan het 3e en het 4e geslacht en op de veten in de M.E. en nu nog op Sicilië (bloedwraak). Ook zijn de heksenprocessen nog als sacrale wraakstraffen te beschouwen.

Hoewel een misdrijf thans niet overal meer wordt opgevat als een inbreuk op de goddelijke orde, wordt veelal de misdaad nog wel als een inbreuk op de sociale orde beschouwd. Vooral bij een ernstig misdrijf roepen velen nog om wraak. Toch zag men al vrij vroeg in, dat het opleggen en executeren van een straf een gemeenschapszaak was. Vooral doordat de bloedwraak geen einde kende werd het een zaak van welbegrepen eigenbelang de strafmacht in neutralere handen te leggen. Na de priester werd dit later de koning of de graaf. Hierdoor verschoof in de strafrechtspraak hoe langer hoe meer de nadruk op de gemeenschap en haar bescherming (het publiekrecht). De definitie van misdaad is nu afwijkend gedrag van door de gemeenschap gestelde regels en door haar strafbaar gesteld (dus niet elk afwijkend gedrag is misdadig!).

Min of meer uit de wraakstraf voortvloeiend, maar een beperking hiervan is de vergelding, waarbij de straf in verhouding staat tot het misdrijf. Ook hier stelt men de dader verantwoordelijk.

Bij het woord verantwoordelijkheid hoort het woord schuld, en het strafrecht heet dan schuldstrafrecht. Gebrek aan schuld is ook nu een strafuitsluitingsgrond. Toerekeningsvatbaarheid houdt hiermee verband.

Het is vooral de invloed van de Verlichting (Rousseau), dat de straf zuiver menselijk en niet meer goddelijk werd gezien. De mens ziet men nu als autonoom, een redelijk wezen en vrij. Men baseerde het strafrecht op de zienswijze, dat ieder mens de goede keuze kan maken en als hij het niet doet is hij fout.

In het strafrecht betekende dit, dat vrouwe Justitia met een blinddoek voor liep en gelijke daden, gelijk bestraft werden (peine unique). Aangenomen, dat de dader wist wat hij deed en ook wat hem te wachten stond, kon men het strafrecht rigoureuus toepassen.

Behalve vergelding waren de doeleinden van de straf ook bescherming van de gemeenschap en generale en speciale preventie door de afschrikkende werking. Als voorbeeld noemt spr. de doodstraf, die men als het beste middel tegen recidive zag. Ook bestaat de neiging die generale afschrik te verhogen in gevallen van een reeks gelijksoortige misdrijven binnen korte tijd (havendiefstallen) of bij een beestachtige moord. Er vallen dan meestal zwaardere straffen. Uit voorbeelden laat spreker zien, dat de generale preventie een zeer dubieuze factor in onze strafdoeleinden blijkt te zijn, m.a.w. geen afname van misdaden door verzwaring van straf. T.a.v. de speciale preventie werken de voorwaardelijke straffen en voorwaardelijke invrijheidstelling opvallend gunstiger. Dit laat spreker nog met cijfers zien. Ook bij seponatie van straf, omdat de maatschappij niet tegen iedere delikwent beschermd behoeft te worden, zien wij minder recidive.

Met als voorganger Lombroso leren de huidige menswetenschappen, dat de mens niet zo vrij en redelijk is, maar bepaald door biol.- en psychische factoren. Men weet nu, dat de dader niet bewust kiest om tegen de wet in te gaan, maar hij is ook niet volkomen gedetermineerd.

Met handhaving van de fictie dat de mens geheel vrij was (schuldstrafrecht) voerde men later de verzachtende omstandigheden in zoals toerekeningsvatbaarheid en persoonlijke omstandigheden. We zien nu naast de traditionele behandeling naast de straf de "maatregel" b.v. gevangenisstraf en daarna ter beschikking stelling. De vergelding staat nog voorop t.w. eerst gevangenisstraf en daarna behandeling. De laatste tijd gaan er steeds meer stemmen op om de straf uitsluitend te baseren op de verbeteringsgedachte of resocialisatie met daaraan gekoppeld bescherming van de maatschappij. Hiervoor verwijst spreker o.a. naar de Société de Defense Sociale te Parijs en in Duitsland het boekje van de kinderrechtter Holzschuh: Ervaringen van een kinderrechtter. Als voorbeelden van vroeger uitgedachte systemen tot verbetering noemt spr. Coornhert in 1596 met zijn rasphuis en later met Pennsylv. systeem. De eerste dacht verbetering te verkrijgen door hard werken en bij het laatste moest onafgeleid lezen in de Bijbel berouw en inkeer brengen. Trimbos stelt voor de vrijheidsstraffen geheel af te schaffen en hiervoor maatregelen als b.v. t.b.r. te stellen.

In theorie zou dit het beste preventiesysteem tegen recidive zijn. Als konsekwentie zou dan de dader niet eerder terugkeren in de mij, dan wanneer hij hersteld is (net als in een ziekenhuis), verder dat een moordenaar helemaal niet behoeft te worden geïnterneerd omdat niet gevreesd behoeft te worden voor recidive en hij niet dusdanig afwijkt, dat hij een behandeling nodig heeft. Aan de andere kant kan een recidiverende kruimeldief onbepaald worden vastgehouden omdat hij zijn onhebbelijkheid nog niet kwijt is.

Doordat alles wat men aan resocialisatie doet nog zo weinig wetenschappelijk is onderzocht blijven er belangrijke vragen. B.v. wie beoordeelt of een man in zoverre is verbeterd, dat hij weer kan worden vrijgelaten? Ook, welke middelen hebben wij tot onze beschikking om die genezing te bereiken? Hierdoor is er veel kans op willekeur. Na eenmaal ondergaan van gevangenisstraf is de recidive groot (+ 70%) waarbij blijkbaar nazorg door reclassering etc. geen gunstig gevolg had. Deze instituten representeren een waardensysteem van een maatschappij, die hen niet heeft geaccepteerd. Dit leidt tot een afweer en de opbouw van een eigen status contra de autoriteit. Ditzelfde beeld zien wij in andere landen. In Nederland is resocial, bovendien nog moeilijk omdat er over het algemeen licht gestraft wordt met als gevolg praktisch geen tijd voor behandeling.

Vervolgens gaat spr. nog uitvoeriger in op de aspecten van de voorwaardelijke straffen en de bij de gedetineerde zeer gevreesde maatregel met name "de ter beschikking stelling van de regering". Deze maatregel is niet alleen zo gevreesd doordat de tijd onbepaald is, maar mede vanwege het feit, dat de rechtter hen

verminderd toerekeningsvatbaar dus onvolwaardig heeft verklaard. Ook is soms wederaanpassing bij delikwenten niet mogelijk doordat er voor hun defecte persoonlijkheidsstructuur nu nog geen adequate geneeswijze is ontdekt. Overgaande op de wijze van straffen wijst spreker nog op de overeenstemming van de maatschappelijke reacties op misdrijf met andere gedragspatronen. Zo was in de M.E. pijn en lijden een natuurlijke zaak, gelijk te stellen met noodlot, want men kende nog geen pijnstillende middelen. Lijfstraf was dan ook heel gewoon. Tegenwoordig is de lich. pijn uitgebannen en de lijfstraf past dus niet meer in deze tijd. De in het gedrag van de mens hoog genoteerde waarden leveren hoge straffen op. B.v. verraad in oorlogstijd wordt strenger gestraft dan in vreedestijd.

Majesteitsschennis, godslastering e.d. werden vroeger streng gestraft, tegenwoordig zijn ze ternauwernood strafbaar. Als een verder voorbeeld is te noemen, dat in culturen met onderdrukte sexuele bevrediging of schijnheiligheid, zoals in het Victoriaanse tijdperk, er streng gestraft werd en in het geheim (de gevangenis is ontoegankelijk voor de burger). Nu de belangstelling voor sex toeneemt, komt ook de gev. straf steeds meer in discussie.

In verband met de sociale opvattingen is te wijzen op de correlatie van de sociale structuur met de punitieve reacties, met name op het rechtsevenredig verband tussen strafreacties en de situatie op de arbeidsmarkt. Bij goedkope arbeidskrachten zag men n.l. een streng optreden en bij dure arbeid een slap optreden (want het was te duur om ze in de gevangenis te stoppen). Verdere voorbeelden zijn de galeistrاف en verbanning naar te exploreren koloniën. Australië is bevolkt door Engelse misdadigers en Amerika gedeeltelijk ook. Durkheim een Franse socioloog merkt op dat altijd die gedragingen streng gestraft worden, die collectieve waarden aantasten (inbreuk op indiv. waarden wordt minder gestraft). Met voorbeelden uit de geschiedenis wordt dit door spreker verduidelijkt. Durkheim zegt echter ook, dat de collectieve waarden door de arbeidsverdeling en specialisatie hoe langer hoe meer in kracht afnemen en de mens steeds meer individualist wordt. Inbreuken op de orde tasten nu de arbeidsverdeling aan en het gaat erom de oude toestand te herstellen, dus meer reïtutief d.w.z. om het herstellen van de aangerichte schade dan punitief.

Ons strafrecht kent in geringe mate het begrip schadevergoeding, maar voor hogere bedragen moet gebruik gemaakt worden van het civiele proces. Van recente datum is er in Engeland en Nieuw Zeeland voor slachtoffers van agressieve delicten de mogelijkheid een schadeclaim in te dienen bij een commissie, die alle omstandigheden afwegende een schadevergoeding uit 's Rijks middelen een schadevergoeding toekent. Men overweegt daar echter ook al om dit systeem toe te passen op andere misdrijven en zelfs om de daders eraan te laten betalen. Dit laatste staat spreker voor. Niet allen betwijfelt men steeds meer het nut van de vrijheidsstraf, maar men constateert o.a. ook, dat de criminaliteit overal toeneemt, terwijl bovendien de wetenschap ons leert dat straf criminogeen werkt (dus recidivisten kweekt).

Vooraf bij de lange straf worden resocialisatie-pogingen teniet gedaan door het langdurig samenwonen van zware misdadigers. Prof. Rijksen propageert gev. straffen van max. 5 jaar. Vraag blijft: accepteert de publieke opinie voor bijv. moord een straf van 5 jaar (Hans van Zon)?

De huidige rechtspraak, maar ook de rationalisatie bij de gevangenen maken dat men met het uitzitten van de straf, ook zijn schuld meent te hebben betaald. Het gevoel van eigenwaarde komt door deze passiviteit tekort, want het eist geen persoonlijke inzet, maar automatische onderwerping aan het gezag. Ook werken uniform, het eenvoudige werk, groepsgewijs wandelen aan de nivellering mee. Er ontstaat daardoor een informele tegenactie van de gedetineerden en dat noemen we de gevangenis-moraal.

Cloward zegt, dat iemand hoogstwaarschijnlijk delikwent zal worden als hem de

wettige middelen om sociale doelen te bereiken ontbreken en hij wel toegang heeft tot onwettige middelen. Dit is dus een kwestie van sociaal kunnen functioneren m.a.w. het al of niet aangaan van relaties met anderen (gemeenschapszin van Adler).

Laat men de daders echter de door hen aangerichte schade vergoeden dan blijft hij actief en verantwoordelijk. Spreker wil n.l., dat de rechter veroordeelt tot een bepaalde schadevergoeding, die in de gevangenis onder normale arbeidsomstandigheden moet worden verdiend en uitgekeerd aan de slachtoffers, voordat de man wordt vrijgelaten. We behouden in dit systeem het begrip zedelijke schuld. De meeste misdadigers zijn slecht- of ongeschoold. In 1963 was 56% nog geen 30 jaar en zou qua leeftijd nog wel een vak kunnen leren.

Men constateert, dat in onze welvaartstaat de criminaliteit toeneemt. De werkloosheid en de armoede, die vroeger als een belangrijke oorzaak van criminaliteit werden gezien, zijn sterk afgenomen en toch neemt de crim. toe. Spr. gelooft dat armoede als een relatief begrip moet worden gezien, aangewakkerd door de enorme toename van de z.g. verleiders als b.v. reclame, zelfbed. zaken, automaten, auto's (joyriding).

Belangrijk is volgens spr. ook, dat hierdoor het geldingsstreven wordt gestimuleerd omdat dit niet bevredigend kan worden in o.s. ongeschoolde arbeid.

Fritz Bauer noemt zeer terecht als verdere oorzaak van het niet afnemen van de crim. de emotionele verarming en onverschilligheid t.a.v. de medemens in deze tijd. Dit wekt frustraties en wraakgevoelens op.

Het systeem van schadevergoeding is in zijn praktische uitvoering niet nieuw.

In de 15e-17e eeuw bestond in Zeeland de z.g. steenboete, waarbij een misdadiger werd veroordeeld tot het aanleggen van een aantal roeden straatweg of men moest meehelpen bouwen aan kerken. De Laurenskerk in Rotterdam en de Bavo in Haarlem zijn gedeeltelijk op deze manier tot stand gekomen.

Het is voor te stellen, dat dit ook toen meer bevredigende dan lijfstraffen of dan vrijheidsstraffen nu.

Het is een feit, dat het gevangeniswezen steeds bezig is zich te veranderen en te humaniseren, maar zolang onze strafrechtspraak nog klassiek straff hebben die veranderingen weinig effect t.a.v. de recidive, ook al gaat men meer open gezichten bouwen.

J.H.R.

HOE STAAN WE TEN OPZICHTE VAN DE ANDER?

Voordracht van Mevr. S.E. v. Emde, psychotherapeute te Amsterdam, gehouden op 29 maart 1969 te Amsterdam.

Het vraagteken in de titel is met opzet en niet zonder meer te beantwoorden, onze instelling is om te beginnen afhankelijk van zowel algemeen geldende als van tijdelijk geldende regels. Tussen deze beide is de veranderende wereld. Allereerst wil spreekster dus de geschiedenis in dit licht bekijken, waarbij niet uit het oog verloren dient te worden, dat we steeds te maken hebben met het INDIVIDU en DE SITUATIE. In bepaalde gevallen laat het individu zich daarbij te veel beïnvloeden, zodat er van slaafsheid kan worden gesproken, terwijl in andere

gevallen een te grote individualiteit maakt, dat men zich niet veel van de situatie aantrekt. Overdrevenheid naar één van beide kanten is echter niet als juist aan te merken. Mevr. v. E. verwijst hiervoor naar een voordracht van dr. Weijel: "Storend gedrag in de werksituatie" (zie ons blad van juni 1965). waarin gesproken wordt over de karakterogene- en situatieve opposant. De eerste is de geboren kankeraar, terwijl de tweede eigenlijk een waardevol mens is, die in de oppositie komt, wanneer hij meent (soms terecht en soms misschien ten onrechte), dat de situatie niet is zoals die zou kunnen zijn. De individuele verantwoordelijkheid is voor ons een zeer belangrijke zaak, die echter niet altijd gegolden heeft.

Vóór de Joods-Christelijke samenleving kende men haar niet, en rekende men b.v. de schuld toe aan het gezin, de familie, de stam. Nog heden ten dage bestaan deze toestanden in bepaalde streken. Bij deze primitieve samenlevingen is de enkeling niet meer dan een lid van de gemeenschap. Bij de Joods-Christelijke beschouwingwijze echter (zoals deze is neergelegd in het O. en N. Testament) gaat het duidelijk uit van de persoonlijke verantwoording gekoppeld aan een uitgesproken eerbiediging van de enkeling, het individu.

Voorbeeld: In het O.T. komen de profeten zonder aarzelen op voor de rechten van de zwakken t.o.v. de sterken, van de onderdanen t.o.v. de koning. Dit wijst erop dat er geen volkomen afhankelijkheid bestond. In de loop der eeuwen kreeg dit aspect steeds andere uitingsvormen. Het individu en zijn houding t.a.v. de situatie en de houding van de leiding t.a.v. het individu was steeds aan verandering onderhevig. Van de vele stromingen die er geweest zijn, noemt spreekster de Kerk in de Middeleeuwen en de Renaissance.

Ook in de perioden van Sturm en Drang worden schommelingen waargenomen, die grotere waarden toekenden aan het individu in de gemeenschap, waarbij de leiding het individu meer als menselijk wezen ging beschouwen.

Goethe bv. komt in het laatst van zijn leven en ook in het laatst van zijn "Faust" tot een gezindheid van diepe eerbied voor de medemens. In de 19e eeuw kunnen we een verschil in beschouwingwijze opmerken tussen bv. Frankrijk-Engeland (waarbij ook Nederl.) en het Duitse standpunt, zoals naar voren gebracht is in de verschillende filosofische richtingen. Duidelijk daarbij is, dat in de loop van de vorige en het begin dezer eeuw in principe de INDIVIDUELE VRIJHEID met alle gevolgen van dien, geleidelijk aan als positieve factor naar voren is gekomen. Toch blijven er richtingen bestaan, die de mens als aangeboren goed of aangeboren slecht zien. En het is te begrijpen dat wanneer deze beschouwingwijzen inderdaad juist zouden zijn, er van de menselijke vrijheid weinig overblijft.

Toch breekt geleidelijk de gedachte baan dat er GEEN IK IS ZONDER GIJ m.a.w. noch de samenleving alleen, noch het individu alleen maar het IK in verhouding tot het GIJ, dus een WIJ.

In onze tijd, de 20e eeuw, verandert het leven in een zeer snel tempo; De communicatie wordt mogelijk en steeds groter, waarbij de beïnvloeding van de mensen individueel en als massa eveneens geweldig groot wordt. Een merkwaardige zaak doet zich echter hierbij voor: Enerzijds beschouwen de psychologie en wijsbegeerte de mens steeds meer als een vrij wezen, hem daarbij inderdaad een menselijker bestaan toedichtend, bovendien dit ook trachtend te concretiseren, terwijl anderzijds deze eeuw totalitaire staten voortbrengt, waarbij de mens zelf niets betekent, doch het volk of de staat tot een soort mystieke grootheid wordt, die de zin van het leven vertegenwoordigt. Dit lijkt terug te wijzen naar de eerder genoemde primitieve gemeenschap, waarbij eveneens de individu niet telt, maar de familie, de stam. Het is daarom niet verwonderlijk dat deze totalitaire staten (b.v. Het Derde Rijk) juist die nieuwere psychologische beschouwingwijze afwees, wat bij de nadenkende mens echter een diepgaand pessimisme opwekte. Telkens ontstonden er in de loop der geschiedenis stromingen, die de mens opvatten als een VRIJ CREATIEF WEZEN. Ook in de psychologie (zowel bij Freud,

Jung als bij Adler) bleek dat in het zieleleven van de mens creatieve initiatieven een rol spelen, zodat ook hier gesproken wordt van de mens als een creatief wezen d.w.z. dat de mens niet overgeleverd is aan machten, doch zelf iets kan doen, iets kan creëren.

Daarbij komen begrippen als WAARDIGHEID, ZELFBEWUSTZIJN, VRIJHEID, VERANTWOORDELIJKHEID weer naar voren, terwijl men zich tevens meer en meer gaat bezinnen op de IK-GIJ ervaring.

Als creatief wezen kan de mens NIET GEDETERMINEERD zijn. Dit concludeert ook Poortman (bioloog) wanneer hij zegt dat de mens toch heel iets anders is dan het dier (n.a.v. dierobservaties) nl. niet gedetermineerd.

Over het ouderworden b.v. zegt P. dat zowel het dier als de mens verandering ondergaan door het verouderen. De mens verandert echter niet alleen, zoals het dier, in biologisch opzicht, doch HEEFT ER EEN HOUDING TEGENOVER? D.w.z. hij heeft zijn instelling en zijn mogelijkheden om er al of niet iets van te maken, om creatief bezig te zijn. In die vrijheid is begrepen de mogelijkheid om sommige waarden boven andere te prefereren.

Zo is de mens enerzijds een ACTIVITEIT, een handelend en scheppend subject, anderzijds is hij als deel van de mensheid een SOCIALITEIT en daarom is de mens de RECIPROCIËT VAN HET IK-GIJ, (de wederkerigheid). De mens is GEEN STATISCHE GROOTHEID, doch betrokken in een proces van verandering en verdieping. Dit proces wordt niet passief ondergaan maar telkens kan hij daarin scheppend optreden.

Deze zienswijze vormt een grote tegenstelling met de denkwijze van bv. het Derde Rijk en er kan dan ook gezegd worden dat in 1945 HET WERELDGEWETEN WERD WAKKERGESCHUD, met resultaat dat in 1948 de RECHTEN VAN DE MENS konden worden vastgesteld.

Een van de punten is dat men niets dient te doen, waarbij de ander of zichzelf schade berokkend wordt, desalniettemin staan we altijd weer verbaasd te kijken naar wat de mens allemaal doet, kan en wil.

Een definitief antwoord is daar echter niet voor. Wat de mens zal kiezen is niet te bepalen. Trouwens, wanneer hij gedetermineerd zou zijn en we bovendien een situatie zouden kunnen scheppen, waarin iedereen zonder meer doet wat hij moet doen, dan zouden we slechts marionetten zijn en geen menselijke wezens.

Wij kunnen weliswaar als levende d.i. als scheppende wezens geleidelijk onszelf leren kennen en wel in de spiegel van onze prestaties.

Ook zouden we daarbij kunnen leren dat NIEMAND WEET WAT HIJ KAN, VOORDAT HIJ HET GEDAAN HEEFT.

Dat kunnen is naar alle kanten, zowel positief als negatief. Er is daarom meer in ons dan we zouden vermoeden in beide opzichten. "Ieder heeft iets in zich van een Eichman en een heilige" (Erich Fromm).

Het niet-weten-waartoe-we-in-staat-zijn behoort tot het wezen van ons menszijn. Alles wat gebeurt is eigenlijk een appèl aan ons, het lokt ons uit, een rol te scheppen en die te spelen.

Dit rol-scheppende vermogen wordt echter verhinderd door het streven naar gelding, naar macht, naar lust, en door de vrees voor het verlies aan prestige, invloed en erkenning en door een tekort aan moed om bepaalde verantwoordelijkheden te dragen.

Het is bijzonder aardig gezegd dat in sommige pathologische gevallen DE ROL ER MET DE SPELER VANDOOR IS GEGAAN, OVERIGENS NIET ZONDER DE GEHEIME TOESTEMMING VAN DE PERSOON ZELF.

Steeds handelen wij volgens een bepaald patroon (lees ind. ps.: doel). Dit handelen is onderworpen aan dat patroon, die finaliteit. Maar ondanks dat is het toch altijd de mens, de IK in en met de situatie, d.i. in de gelegenheid die zich voordoet.

Deze gelegenheid is op haar beurt weer niet geheel onafhankelijk van de individu, daar deze ten nauwste met de situatie is verbonden.

In Wenen plachtte men te zeggen: "Der wahre Dalles (d.i. algem. armoede) kommt nicht von Gott" m.a.w. de ware dalles maken we zelf. Daarmee wordt dan niet bedoeld de economische armoede alleen (maar misschien toch ook nog) doch zeker onze aanpak van ons eigen menszijn, onze uitingsvormen en wezensvrijheid. Die vrijheid komt in het geding als we ons afhankelijk maken van de situatie. Niet het karakter beslist maar de mens, het individu beslist. Om ons heen is een sterk generaliserend optreden waar te nemen. Daar gedragen we ons eigenlijk een beetje primitief, zodat we zouden kunnen spreken van een vorm van hypocrisie, van huichelarij, bv. ontstoken in edele verontwaardiging over het doen van andere volken; zeggen we "Daar zijn wij niet toe in staat". Maar ga de geschiedenis eens na of bekijk het eigentijdse eens nauwkeurig dan treft men eveneens iets van datzelfde. Dola de Jong schrijft in het Parool van 24/3: "Vaderlandsliefde is iets moois, maar zodra het met zich meebrengt dat, wie de beweging voelt, achterover in zijn stoel gezeten, met de vingertoppen tegen elkaar, elke vooruitgang sneert met te denken: "Geef mij mij maar" dan....."

Vele Nederlanders (en dit geldt voor elk ander volk): "Wij zouden geen na-palm gooien in Vietnam - wij zouden geen zeehondjes levend villen - wij zouden in opstand komen tegen de Griekse junta" enz. enz. en "Ons onderwijs, onze opleidingen zijn de beste" Maar dit zijn allemaal voorbeelden van de ons bekende TENDENTIEUZE APERCEPTIE.

Om ons heen zien we zoveel dat in strijd is met onze gemeenschapszin (straatverontreiniging, klachten over gedragingen van automobilisten enz.). Wel zijn we nadenkende wezens, desalniettemin handelen we veelal ondoordacht. Ons denken is dan ongenueanceerd, generaliserend en tendenteus. Kritisch waargenomen wordt er wel, doch graag zoeken we daarbij naar schuld en niet naar oorzaken. We kiezen de gemakkelijkste kant van het zwart-wit denken en realiseren niet, dat daarin een zekere angst schuil gaat, een angst bv. om "eigen persoonlijkheid" te verliezen, - op ons recht willen blijven staan, onszelf wat mooier willen maken enz.

De angstige onvrije mens durft niet te kiezen, is niet bereid tot een verbondenheid, vandaar dat al bovengenoemde uitingsvormen naar voren komen. Moliere tekent deze onvrije, angstige mens in "De Vrek" met zijn "mijn geldje, mijn geldje" Wat wil dat zeggen? Het is zijn bezit, zijn macht. Doch daar kan hij heel weinig mee doen. Hooguit kan hij het de ander onthouden, en daarmee de baas zijn over die ander. En verder kan hij zich in fantasieën vermijden. Geen enkele consequentie, geen enkel risico ..... denkt hij.

De vrije mens daarentegen, heeft de moed om een risico te lopen, om zich in de situatie te geven.

Er is dus een wisselwerking tussen de situatie en de mensen met hun aanleg en beïnvloeding. We ontkomen niet aan een situatieve beïnvloeding doch onze vrijheid, de menselijke waardigheid, het scheppend vermogen kan antwoord geven.

De wereld verandert, en verandert ons, daarentegen veranderen wij op onze beurt weer de wereld.

De Individualpsychologie heeft geen recept om mensen het nadenken te vergemakkelijken. We kunnen de mensen het nadenken niet besparen, integendeel zelfs. Hooguit kunnen we de mensen helpen na te denken, maar of daarmee iets bereikt wordt hangt van ieder persoonlijk af.

De individualpsychologie heeft niet de wijsheid in pacht, zegt mevr. v. E. doch voegt er aan toe, dat het een goed middel is om tot een waarschijnlijk meer reëel doel te komen. Al doende leert men dat.

Ook Aristoteles zei: "Deugd leert men van doen". d.z.w. door doen leren we onszelf kennen -inzicht-opvoeden-heropvoeden. En Adler zei: "Nicht der Maul aber die Faust" ook bij hem staat het doen voorop terwijl hij er zo mild bij opmerkte dat we van onze fouten kunnen leren. Aan de ervaringen van anderen hebben we niet veel, ondervinding is de beste leermeesteres, waarbij het gaat om "grote fouten door minder grote te vervangen" (Adler). Daarom ook heeft het kind recht op het maken van fouten. In de opvoeding geldt het kind gelegenheid geven ervaringen op te doen, en niet, zoals iemand eens meende, voorkomen dat het kind fouten maakt. Bij de eerste opvatting past dat we de grenzen bewaken, zowel van het kind als van onszelf. Dit mag echter niet inhouden, dat we nooit eens buiten onze oevers treden, of krampachtig binnen beperkte mogelijkheden blijven. We kunnen altijd leven van: "omdat het zò is, gaat het niet", maar we kunnen ook leven volgens het door Adler gezegde: "ONDANKS ALLES GAAT HET TOCH" Daarin ligt dan die bewuste vrijheid. Wanneer deze aan barden wordt gelegd, wanneer er dus van bovenaf gedecreteerd wordt, wanneer er die totalitaire staat ontstaat, zijn we het kwijt, zijn we het diep menselijke in ons kwijt en worden dan met recht tot OBJECTEN. Hiermee eindigde mevr. v. Emde en sloot haar voordracht af met een aanhaling uit de oude wijsheid:

"Als ik niet voor mijzelf ben, wie zal het dan doen?"

"En als ik alleen voor mijzelf ben (of handel) wie ben ik dan?"

"en wanneer niet NÛ, wanneer dãn?"

uit: Spreuken van Vader Hillel.

L.R.-St.

NACHRUF FÜR FRAU Dr. FRIEDMANN

In Wien starb am 7. November 1968 Frau Dr. Friederike Friedmann im Alter von 86 Jahren. In Böhmen geboren, übersiedelte sie später mit ihren Eltern nach Wien, wo sie zuerst Sprachen studierte und dann sich den Naturwissenschaften zuwendete, in welcher Disziplin sie auch promovierte. Die Begegnung mit Alfred Adler, dessen engerem Mitarbeiterkreis sie dann angehörte, bewog sie aber, sich der Lehrtätigkeit zu widmen. Als Pädagogin war sie stets darauf bedacht, ihre Schüler und Schülerinnen das richtige Verhalten zum Mitmenschen zu lehren und ihnen den richtigen Weg zum Leben aufzuzeigen. Aber auch sonst stand ihr ganzes Leben unter dem Leitspruch: Dienst am Menschen. Ohne Dank zu erwarten, half sie, wo Hilfe nottat, wobei sie sich besonders seelisch gehemmter Kinder oder Jugendlicher annahm. Als Vorsitzende des Vereins für I.P. in Wien, rief sie mehrere Erziehungsberatungsstellen ins Leben, die sie bis in ihr hohes Alter selbst leitete. Mit Frau Dr. Friedmann verliert die Individualpsychologie eine markante Persönlichkeit, die durch ihr Wesen wie durch ihr Tun den Beweis lieferte für das, wofür sie einstand und warb. Gemeinsam mit Dr. Knut Baumgärtel gab sie das "Lexikon der Erziehung" heraus (Verlag Ullstein 1956).

ADRESWIJZIGINGEN

Mej. M.E.S. Adelinck naar Kenaupark 30 Haarlem
Hr. J.C.T. v. Blommenstein naar Schapenweydt 2 Heiloo.

Verschenen: :

Zoals in het vorige nummer reeds werd aangekondigd is thans gereed gekomen en in de boekhandel verkrijgbaar:

PSYCHOTHERAPIE- CONCENTRISCHE METHODE

van G.H. v. Asperen, uitgegeven bij "Spectrum" in de serie "Mens en Medemens".

HOE VERTEL IK HET MIJN TOEHOORDERS

(Ideeën voor voordrachten over het doen en laten van kinderen) door Mevr. C.M. v. Buuren-Jessurum.

Het boekje behandelt de wijze waarop men in een lezing of cursus voor ouders en opvoeders de volgende onderwerpen zou kunnen behandelen:

Het spel - naar school - liegen en stelen. - sexuele voorlichting - sexuele opvoeding - puberteit - het zelfvertrouwen van het kind.

In een inleidend hoofdstuk worden enkele adviezen gegeven inzake de techniek van het spreken voor een gehoor van belangstellende leken.

De prijs van het boekje is f 3,-- (excl. porto).

Bestellingen, schriftelijk of telefonisch bij de Nat. Fed. v.d. Geestelijke Volksgezondheid - J.J. Viottastraat 42, Amsterdam, tel. 020 - 76 09 44.

